

31. Сашко Дерманський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%BE_%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.
32. Смарагдове місто [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5_%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE.
33. Східні казки Івана Франка. Частина II. «Коваль Бассім» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://islam.in.ua/ua/islamoznavstvo/shidni-kazky-ivana-franka-chastyna-ii-koval-bassim>.
34. Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка та шафа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B8_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%D1%97:%D0%9B%D0%B5%D0%B2,%D1%87%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D1%83%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%D1%82%D0%B0_%D1%88%D0%B0%D1%84%D0%B0.
35. Цимбалюк Ю. В. Крилаті латинські вислови / Цимбалюк Ю. В., Краковецька Г. О. – Київ : Вища школа, 1976. – 192 с.

Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами вивчення творів письменників рідного краю

Світлана КЛІМОВА,
методист Центру методичної та аналітичної роботи
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті з'ясовано сутність поняття «національне виховання». Запропоновано підходи, що допомагають зацікавити дитину художнім твором. Обґрунтовано мету написання статті. Презентовано імена митців, які прославили Харківщину. Актуалізовано зміст, форми, методики й технології ознайомлення учнів на прикладі спадщини письменників рідного краю з кращими здобутками минулого та сучасності.

Ключові слова: національне виховання, національна свідомість, національно-патріотичне виховання, національна ідентичність, образне мислення.

Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді. У початкових класах закладаються основи національної свідомості, любов до рідної землі, виховується патріотична гордість за минуле і сучасне України, любов до рідної мови, формується духовно розвинена, творча, працелюбна особистість. Нині, у часи становлення України як незалежної держави, боротьби за її права і свободу національно-патріотичне виховання є провідним в усьому освітньому процесі.

У Новій українській школі усвідомлення української літератури як невід'ємного складника світової художньої культури направлене на осмислення національної своєрідності та загальнолюдської цінності змісту творів кращих вітчизняних письменників. Пріоритетною метою навчання читання в початковій школі є формування читацької компетентності школяра. Це передбачає:

- формування в учнів повноцінного читання, як базового в системі початкового навчання;
- ознайомлення учнів із дитячою літературою в авторській, жанровій, тематичній різноманітності;

- формування у дітей соціальних, морально-етичних цінностей через художні образи літературних творів;
- формування у школярів умінь сприймати, розуміти, аналізувати літературні та навчальні тексти різних видів; з використанням елементарних літературознавчих понять;
- розвиток мовлення учнів; формування умінь створювати власні висловлювання за змістом прочитаного;
- розвиток творчої діяльності школярів;
- формування в учнів прийомів самостійної роботи з різними типами і видами дитячих книжок; уміння здійснювати пошук, відбір інформації для вирішення навчально-пізнавальних завдань;
- виховання потреби в систематичному читанні, як засобів пізнання світу, загальнокультурного розвитку.

Однак такі явища, як засилля масмедійної культури, захоплення сучасної молоді комп'ютерними іграми, перевантаження навчальних програм призводять до того, що в дітей знижується мотивація до читання. Зокрема, щоб сформувати в молодших школярів читацьку компетенцію, необхідно зацікавити дитину літературним твором, розвивати інтерес до постійної потреби в читанні, навчити вибирати цікаву книжку. А з боку вчителя – створити належні психолого-педагогічні умови для сприйняття, розуміння та оцінки прочитаного, формувати навички аналізу художнього твору, пропонувати учням цікаву пошукову й дослідницьку роботу, розвивати усне та писемне мовлення, працювати над постійним удосконаленням естетичних смаків дітей. На уроках літературного та позакласного читання варто знайомити молодших школярів із віршами, оповіданнями, казками, легендами про рідний край, рідну мову, традиції та культуру народу: його символи, обереги, звичаї, свята, розповідати дітям про видатних українців, героїв своєї країни.

Ми живемо на Харківщині, яка має гідну історію, а наразі, як і вся Україна, надає нову енергію для демократичного світу, зокрема відчуття гідності, незламності, прагнення миру. В останні роки ми все частіше звертаємося до історії рідних місць, намагаємося всебічно її пізнати. Наш регіон має багаті в мистецькому вираженні надбання і насичене різноманітними подіями культурне життя. Це тут, на Харківщині, ми можемо знайти

...сліди,
Не змиті вічності дощами,
Мандрівника Сковороди

(М. Рильський. «Слово про рідну матір»)

Дійсно, від давнини і до сучасності художні твори письменників Харківщини пронизані почуттями любові до рідного краю, сповнені духовності, що сприяє формуванню в дітей та молоді національної ідентичності, інтересу до краєзнавства.

Тому метою написання цієї статті є обґрунтування впливу кращих творів літератури рідного краю на формування національної свідомості, патріотизму учнів, досягнення ними глибинної цінності спадщини митців свого краю через ознайомлення з художнім словом літераторів.

Харківщина подарувала Україні багато митців, чиї імена ми з гордістю можемо промовляти. У наш час, коли в Харкові багато вулиць перейменовують, з'явилися нові назви, які ушляхетлюють наших письменників. Це вулиці Григорія Сковороди, Майка Йогансена, Леся Курбаса, Миколи Хвильового, Івана Багмута,

Василя Стуса, Володимира Сосюри, Євгена Плужника, Ігоря Муратова, Володимира Вакуленка та інші. Постійно з'являються на літературній мапі рідного краю і нові імена. Таким чином, учитель початкової школи має добре орієнтуватись у цій літературі, уміти добирати для роботи з учнями кращі її зразки, розв'язувати питання жанрового й тематичного балансу дібраних творів, їх художньої цінності, відповідності віковим потребам учнів тощо. Щоб унаочнити для дітей конкретну мету такої діяльності, учитель/вчителька мають у першу чергу сформулювати відповіді для себе: які літературні зразки й чому хоче донести дітям, яким чином їх опрацювати, як створити мініхрестоматію цих творів, щоб вони могли працювати з текстом. І головне питання: який унікальний досвід може дати вивчення літератури рідного краю дітям?

У цій роботі важливо продіагностувати інтереси учнів щодо ступеня їх зацікавленості літературою рідного краю, щоб спрогнозувати можливості мотивації до необхідної тематики, жанрової специфіки творів, реалізації завдань виховання національної гордості за кращих її представників, обізнаності з історією та сьогоденням, плекати розуміння самотності літератури рідного краю.

Дитяча художня книга – це особливий світ, який юний читач осягає і розумом, і серцем. Кращі твори письменників Харківщини наближають учнів до їхньої малої батьківщини, дають можливість пишатися достойними людьми, які живуть зовсім поруч, спонукають учнів молодшої школи до більш глибокого вивчення історії та культури рідного краю, допомагають читачеві усвідомити, що митці-земляки не тільки відображають своє сприйняття й розуміння світу, а й передають енергію власного бачення життя з його добром і злом, красою й потворністю і цим допомагають дитині творити своє Я в єдності з природою, людством, нацією, рідним краєм.

Велику роль у цьому відіграють цікаві факти з життя письменників і суспільства, візуалізація навчання, використання сучасних педагогічних технологій.

На прикладі спадщини письменників рідного краю вчитель може ознайомити учнів із кращими здобутками минулого і сучасності, серед яких багато творів адресовано саме молодшому поколінню. Разом із тим є в нас книжки, сторінки яких однаково привабливі як для дорослих, так і для дітей. Об'єднує їх насамперед тема патріотизму, любові й відданості рідній землі, яка з особливою силою зазвучала в роки останнього протистояння з московитами, яке триває з 2014 року.

Уславлює наш край насамперед постать нашого видатного філософа й письменника Григорія Сковороди. Унікальним є Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди, на території якого зберігається могила філософа, знаходиться пам'ятник мислителю роботи скульптора Івана Кавалерідзе (цей митець є також автором пам'ятників княгині Ользі на Михайлівській площі в Києві, Григорію Сковороді на столичному Подолі, молодому Тарасу Шевченку в Чернігові).

Національний літературно-меморіальний музей Г.С. Сковороди розташований у колишньому садибному будинку дворян Ковалевських, що є зразком архітектури XVIII ст., у селі Сковородинівка в Харківській області. Справжньою окрасою музею є старовинний парк із липовою алеєю, закладеною ще у XVIII ст., фруктовим садом і 700-річним дубом, під кроною якого Григорій Савич полюбляв віддаватися роздумам. У 2022 році музей був знищений орками, але в

учителя є можливість запропонувати учням віртуальну екскурсію, яку доповнити власною розповіддю, читанням байок, обговоренням відомих афоризмів письменника. До багатьох із творів Сковороди учні можуть створити ілюстрації, різні творчі роботи. Таку віртуальну екскурсію можна провести, використавши покликання:

- <https://skovorodamuseum.com.ua/>
- <https://skovoroda.museum/>

На першій сторінці сайту цього музею розміщена улюблена притча письменника. В онлайн-форматі від Національного літературно-меморіального комплексу імені Григорія Сковороди почав працювати і надзвичайно цікавий проєкт «Музей майбутнього». Зокрема, зі сторінок сайту <https://skovoroda.museum/sadivnyk> учні можуть дізнатися, що таке Сковорододуб і чи можна його виростити власноруч.

Цілеспрямована робота щодо ознайомлення учнів початкової школи з життям і творчістю видатного мислителя сприятиме поглибленню знань про письменника, розвиватиме національну свідомість молодого покоління, формуватиме особистісні риси громадянина України. Важливими в цій роботі є формування почуття відповідальності за долю Батьківщини, віри в її незалежне майбутнє.

Одними з цікавих сторінок вивчення літератури рідного краю для учнів може стати дослідження творчих здобутків харків'ян останніх років. Приклади художніх творів, здебільшого поетичних, учні можуть знайти на фейсбук-сторінках письменників Олега Бородая, Ніни Супруненко, Віктора Бойка, Зої Іванової (Журавки) та багатьох інших. Діти переконуються, що на часі у творчості харківських поетів – патріотична тематика.

Моя тривога, Україно, –
В тобі і радість, і жура.
Сьогодні день стоїть на міні
І в кожному із нас вмира.
З відваги, подвигу солдата
Міцнішає моя земля!
Та нині знов печальна дата,
Держава голову схиля,
І тужать матері, дружини,
І наш стискається кулак...
Чи є майбутнє в Україні?
Так!!!

В'ячеслав Романовський (1.02.2017)

А за віршем Миколи Возіянова «Легенда про Харків» діти можуть простежити ціле історичне минуле Харкова. Учні можна запитати, чому цей твір нагадує легенду, із чим порівнює у вірші автор Григорія Сковороду, як вони розуміють останні рядки поезії:

Легенда в минуле заводить,
Прадавнє минуле святе.
А сонце над Харковом сходить,
По Харкову свято іде.

Одним із найбільш талановитих літераторів, непересічною особистістю серед сучасних харківських письменників є Віктор Степанович Бойко, бо він – з покоління митців, які свято шанують і продовжують мистецькі традиції рідного

краю. Твори Віктора Бойка – це розповідь про людину, рідну землю, батьків, природу. Прості й водночас красиві рядки поезій завжди пробуджують найсвітліші почуття читачів. Його вірші – короткі замальовки того, що бачить і відчуває поет.

Цю річку звати Лопань од віків –
скоріше не порожня, ніж неповна –
вона моя рідня, хоча й не кровна,
де васильки слідами від підків.
На ній цвіте латаття, і чимдуж
уперте сонце вже смолою липне,
і рухає стоячу воду вуж
в звичайнім дні в третині першій липня...

Віктор Бойко (11-12.07.2013. Деркачі – Харків)

Щирості й любові до рідної землі сповнена пейзажна лірика Володимира Верховеня. Природа для поета – жива істота, що сумує і радіє, дивується й живе очікуванням прийдешніх змін.

Де вчора сніг
важким лежав кожухом
і колисала сон сумний сосна, –
вже пролісок підвів цікаві вуха,
мов наслухає:
скоро там весна?
А ще ж – нема!
І губи в нього сині,
і дві сльози – од вітру – на очах.
Та він стоїть в густій сосновій тіні
і нетерпляче вигляда на шлях...

Ніна Супруненко, талановита харківська поетеса, зображує світ рідної землі як загадковий і магічний, водночас знайомий і рідний. Тут жили до тебе рідні люди, лишили по собі неоціненний спадок, наприклад, оцю дорогу, тут вони житимуть після тебе, і все оце, що перед твоїми очима, для вас спільне для «мертвих і живих, і ненароджених»:

Залиті сонцем луки і поля
Здаються просто казкою здаля!

Он кущик терну, наче сірий вовк,
Що причаївся зранку ще, замовк...
Он зайчик виглядає з-за куща –
Тремтить його сполохана душа!

А он руда лисичка залягла,
А там жар-птиці сяють два крила...

Побіля шляху велетні-гриби.
Цей світ прекрасний – ти його люби!

Повітря, землю, крапельку води...
Не забувай, що це – не назавжди...

17.03.09. Київ-Харків

При вивченні творчості письменників рідного краю особливу роль має місце і час, обставини та події в житті автора, тобто використання елементів краєзнавства. Так, більша частина життя поета Миколи Побеляна пов'язана з Харківщиною, де він працював учителем. Усі свої уроки проводив творчо, цікаво. Школярі говорили, що його уроки неможливо було зазубрити чи забути. Він активно працював у Харківській письменницькій організації, виступав із читанням своїх творів у школах і закладах вищої освіти, бібліотеках. Власним коштом він видав «Молитву-оберіг для воїна», адресовану тим, хто зі зброєю в руках захищає Україну.

У віршах Миколи Побеляна – любов до всього живого, повага до батьків, відчуття захопленості красою світу, єднанням із природою. У кожному вірші – чистий, сповнений доброти і внутрішнього осяяння світ душі. Він уміє спостерігати, як у «сорочих гніздах селяться світанки», як догукнуться до нас «півні Чумацького Обозу», а «колодязний лелека планету підійма» для щастя і любові.

Вірші Миколи Побеляна для дітей надзвичайно співмірні з уявою малечі, у цих творах поет доброзичливий і щирий, про що свідчать навіть назви його книг: «Зайчик Скік» (2001), «Горобина сімеечка» (2002), «Піджачок для їжачка» (2003), «Вранішня казаночка» (2003), «Заграйчики для зайчика» (2004), «Молитва-оберіг для сина» (2004), «Що в кого є» (2008).

Мабуть, мотивацією до початку розгляду лірики поета, присвяченої дітям, може бути створення асоціативного куща «Дитинство», виразне читання віршів поета учнями, літературна гра «Малюємо словами художні образи за віршами Побеляна». Така робота дає змогу глибше розуміти та сприймати художні твори, володіти образним мисленням, розуміти теплий гумор поета, без розвитку якого ми не зможемо побачити змальовані письменником картини дійсності, їхні барви й візерунки:

Поселився їжачок
у густій малині...
Десять тисяч голочок
має він на спині...
Вийде в сад: туди-сюди
пробіжить, пройдесться,
Може, яблучко яке
у квітах попадеться...
Він тоді хугчіш його
Підкида на спину –
І тікає – тупотить
з яблуком в малину...

Таких позитивних художніх творів надзвичайно потребують сьогодні діти, втомлені повсякденними проблемами та війною.

Із найновіших книжок для дітей надзвичайно світлими почуттями пройнята, наприклад, повість Ольги Савельєвої «Дружок, або Чому собаки не можуть говорити». Написана вона на основі реальних подій, які вразили авторку, яка ще нещодавно працювала вчителькою в одній із харківських шкіл. У повісті розповідається про долю собаки, залишеного на дачі біля Харкова, як гадали господарі, на кілька годин. Але ранок 24 лютого 2022 року змінив усе. Письменниця розповіла історію про вірного, безмежно відданого чотирилапого

друга, який на руїнах чекав своїх господарів, і про різних людей, що зустрічалися Дружкові. Ця захоплива, правдива повість знайде відгук у серцях як дітей, так і дорослих читачів. А один із шляхів до твору – це звернення до авторки у месенджері фейсбуку.

Тож можемо зробити висновок, що уроки літератури рідного краю мають пробуджувати кращі почуття учнів, учити їх образно мислити, плекати любов до рідного краю. Ми маємо підготувати вдумливого читача, який буде емоційно включеним до процесу навчання, спроможний до діалогу з автором художнього твору, до активного обговорення проблем, що торкнулися його душі в процесі читання, адже найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Список літературних джерел

1. «Григорій Сковорода – невід’ємна частина нашої України» (подорож до с. Сковородинівка Харківської області): URL: <https://www.youtube.com/watch?v=FbiDjuEBNXA>
2. Єфімова М. П. Сучасний стан і перспективи розвитку дитячої книги на Україні [Електронний ресурс] / М. П. Єфімова. – Режим доступу: <http://pauka.zinet.info/19/efimova.php>
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
4. Михайлин І. Л. Літературна Харківщина. Поезія: Есеїстика. Портрети. Рецензії / Ігор Михайлин. – Х.: Майдан, 2007. – 296 с. – Серія «Есеїстика Слобожанщини». – С. 30–31.
5. Переяславські сковородинівські студії. Спецвипуск: посібник-антологія «Поетичний славень Сковороді»: / [за заг. ред. М. П. Корпанюка]. – Переяслав-Хмельницький, Ніжин 2018. – Вип. 5. – 496 с. URL: <https://skovoroda.man.gov.ua/storage/files/perejaslavski-skovorodinivski-studii-spez-vipusk-5-2018.pdf>
6. Письменники Харкова. URL: http://readniy-kraj.blogspot.com/2017/10/blog-post_26.html
7. Сайт Харківської обласної організації НСПУ. URL: <https://kharkiv-nspu.org.ua/>
8. Слобожанська яса: Антологія громадянської лірики кінця XVII – початку XXI століть / Упор. В. С. Бойко, передмова Л. В. Ушкалова. – Х.: Майдан, 2006. – 1008 с.
9. «СЛОВО ЄДНАЄ!». Хмельницький літературно-публіцистичний альманах. 2020. № 2. URL: https://cbs.km.ua/uploads/files/Doc/kmcbs_slovo_ednaye_2.pdf (твори Олега Бородея, Лариси Вировець, Олександра Лисака, В’ячеслава Романовського, Антоніни Тимченко).
10. Сучасна література рідного краю: посібник серії «Шкільна бібліотека» для 5–7 класів закладів загальної середньої освіти. Упор. Морщавка Ю. О. Харків: Соняшник, 2020. 336 с., іл. (Серія «Шкільна бібліотека»). URL: <https://lib.imzo.gov.ua/posbniki-ser-shkl-na-bbloteka/suchasna-literatura-rdnogo-krayu-posbnik-ser-shkl-na-bbloteka-dlya-5-7-klasv-zakladv-zagalno-seredno-osvti/>
11. Харківський будинок «Слово». URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/324063-harkivskiy-budinok-slovo-poshkodzheniy-rosiyskim-snaryadom-tse-istorichna-budivlya-pismennikiv>
12. Що всередині музею? Харківський Літ. Музей .URL : <https://ukrainer.net/kharkiv-litmuzey/>
13. <https://mala.storinka.org/mapofsite> (твори українських письменників)